

PAPER DETAILS

TITLE: Afrika'da Kadim Bir Kilise: Etiyopya Ortodoks Kilisesi

AUTHORS: Münir YILDIRIM

PAGES: 113-131

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227437>

Afrika'da Kadim Bir Kilise: Etiyopya Ortodoks Kilisesi

Münir YILDIRIM*

An Ancient Church in Africa: The Ethiopian Orthodox Church

Citation/©: Yıldırım, Münir, (2013). An Ancient Church in Africa: The Ethiopian Orthodox Church, Milet ve Nihal, 10 (2), 113-131.

Abstract: The roots of Christianity in Ethiopia, which is a country embraced Christianity as a formal religion in Africa, have been found in the early beginning of first century AD. The Ethiopian Church, which is come from the Coptic Orthodox tradition, had accepted Monophysite doctrine. Egypt Coptic Church appointed the ruling patriarch, Abuna, until the independence of Ethiopia in 1959. Since that year, as a independent church, Ethiopian Church has made its own appointments to the Patriarch. The Ethiopian Church has its own priests and monks, the Bible tradition. Beside that, the church performs the customs of Falashas as Jewish community, like the Sabbath and Circumcision.

Key Words: Ethiopian Church, Africa, St. Frumentius, Falashas and Twehedo ah

Atıf/©: Yıldırım, Münir, (2013). Afrika'da Kadim Bir Kilise: Etiyopya Ortodoks Kilisesi, Milet ve Nihal, 10 (2), 113-131.

Öz: Afrika'da hayli uzun süre resmi Hristiyan ülke konumunu muhafaza etmiş Etiyopya'da Hristiyanlığın temelleri M.S. ilk yüzyıla dayanır. Kıpti Ortodoks gelenekte yer alan Etiyopya Kilisesi monofizit inancı temel almıştır. M.S 1959 yılındaki bağımsızlığa kadar patriklik (Abuna) makamına Mısır

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.
[myildirim@cu.edu.tr]

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
cilt 10 sayı 2 Mayıs – Ağustos 2013

Kıpti Kilisesi tarafından başpiskoposluk görevi verilmiştir. Bu tarihten itibaren Etiyopya Kilisesi bağımsızlığını kazanarak kendi patrikliğine atama yapmıştır. Etiyopya Kilisesi, kutsal kitap geleneğine, kendi din görevlilerine ve keşişlerine sahiptir. Bunun yanında ülkede bulunan Yahudi inancına sahip Falaşa toplumunun şabat ve erkek çocukların sünnet edilmesi gibi geleneklerini de uygular.

Anahtar Kelimeler: Etiyopya Kilisesi, Afrika, St. Frumentius, Falaşa ve Twehedo

Giriş

Etiyopya, Afrika'nın doğusunda geniş bir coğrafyaya yayılan köklü bir devlettir. Eski adı Habeşistan (köleler ülkesi) olan Etiyopya'nın başkenti "Yeni Çiçek" anlamına gelen Addis Ababa'dır. 1934-1941 yılları arasındaki İtalyan işgali hariç tutulduğu takdirde, Afrika ülkeleri arasında sömürge yönetimi altına girmemiş tek devlettir. Sudan, Güney Sudan, Kenya, Somali, Eritre, Cibuti ülkeleriyle komşu olan Etiyopya, Federal Cumhuriyet biçiminde yönetilmektedir. Afrika kıtasının en uzun uygarlık tarihine sahip ülkelerinden biridir. Yeryüzünde insanlığın köken noktası olarak görülen Etiyopya, Afrika'nın en eski zengin dini geleneğine sahip ülkesidir. Etiyopya'da, Oromolar, Amharalar, Tigreler, Sidamolar, Somalililer ve Afarlar gibi farklı etnik yapıdaki topluluklar nüfusun çoğunluğunu oluşturur.

Etiyopya tarihi aynı zamanda Afrika kıtasının kadim kilisesinden bahsetmek anlamına da gelmektedir. Etiyopya'da başta Hristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere yerli animist dinler de yer almaktadır.¹ Ülkede ve Hristiyanlık bünyesinde en fazla taraftara sahip kilise resmi adıyla "Etiyopya Ortodoks Twehedo Kilisesi"dir. Adı geçen kilise, ayrılmış doğu kiliseleri arasında müntesipleri açısından ilk sıradadır. Hristiyan nüfus daha çok "Amhar ve Tigray" kabilelerine ait topluluklardan oluşmaktadır. Ülkede Katolik ve Protestan kiliseleri de teşkilatlanmış ve bu kiliselere bağlı Hristiyanlar da mevcuttur. Kayda değer diğer bir ayrıntı, Hristiyan manastır hayatının doğal sonucu olarak kiliselerin yaygınlığından dolayı Etiyopya'ya "kiliseler ülkesi" de denilmektedir.

¹ Etiyopya'da nüfus oranına göre dinsel dağılım şu şekildedir: %43.5 Hristiyan Ortodoks (Etiyopya Ortodoks Twehedo Kilisesi), %33.9 Müslüman, %18.6 Hristiyan Protestan, %2.6 Yerel Animist Gelenek, %0.7 Hristiyan Katolik, %0.6 Diğer İnançlar. Bkz. Summary and Statistical Report of the 2007 Population and Housing Census, Federal Democratic Republic of Ethiopia Population Census Commission, Addis Ababa, December 2008, s. 17.

Tarihsel Arka Plan

Etiyopya topraklarının tek tanrılı dinlerle tanışması çok eski devirlere kadar geriye gider. Geleneğe göre M.Ö. X. yüzyılda Sebe Melikesi Belkıs'ın Kral Süleyman'ın sarayına seyahati, orada evlenmeleri ve bu evlilikten Etiyopya İmparatoru Menelik'in doğumundan bahsedilir. Menelik'in Kudüs'e gelerek babasını ziyareti ve buradan içerisinde On Emir'in yazılı olduğu taş tabletlerin muhafaza edildiği sandıkla ülkeye dönmesi Etiyopya'nın dinlerle irtibatlı bir coğrafya oluşunun delillerindendir.² Tarihte dinlerle bu denli irtibatı bulunan Etiyopya daha çok Hristiyanlıkla anılmaktadır.

Etiyopya'da Hristiyanlığın varlığı miladi ilk yüzyıllara kadar uzanmakta ve apostolik dönemle başlatılmaktadır. Etiyopyalılara göre İsa Mesih'in göğe yükselmesinden hemen sonra Aziz Matthew'in Etiyopyalılara vaazı, bu ülkede Hristiyanlığın temel dayanağı olmuştur.³ Bu bağlamda kilise tarihçisi Eusebius, apostolik dönemde Etiyopya'ya misyon faaliyetinin yapıldığından bahseder.⁴ Bölgeye yapılan misyon faaliyeti Hristiyan kutsal kitabı tarafından da teyit edilir.⁵ Etiyopya topraklarına Hristiyanlık, bölgenin Yahudi yerleşimcileri "Falaşalar" tarafından ikinci Kudüs olarak kabul edilen "Aksum" bölgesinden girer. Nitekim bölgenin Yahudi halkının katkıları ve ilerleyen dönemlerde İskenderiye Kilisesinin çabaları, Hristiyan inancının bu coğrafyada yerleşmesinde önemli katkılara sahiptir. Zira bu toprakların Hristiyanlaştırılması İskenderiye Patrikliğinin en büyük zaferlerinden biridir.⁶

M.S. IV. yüzyılda İskenderiye Patriği Athanasius'un misyon amaçlı gönderdiği, filozof, gezgin ve aynı zamanda tüccar St. Frumentius, Etiyopya Kilisesinin kurucusu olarak kabul edilmektedir.⁷ St. Frumentius, M.S. 340'da İskenderiye Patriği Athanasius tarafından Etiyopya Kilisesinin başpiskoposu olarak görevlendirilmiştir.⁸

² Bkz. Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, İstanbul 2005, s. 67.

³ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 173.

⁴ Bkz. Eusebius, *The History of The Church from Christ to Constantine*, Translated and Introduced by G. A. Williamson, New York 1965, s. 74.

⁵ Bkz. Havarilerin İşleri, VIII/26-29.

⁶ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 68.

⁷ Bkz. Ronald G. Roberson, *The Church of Eastern Christians*, Roma 1990, s. 11.

⁸ Laurence Kent Patterson, *"The Ethiopian Church"*, America, August 1935, 462.

Bu tarihten itibaren Etiyopya Kilisesinin başına gelen piskopos, bağımsızlık dönemine kadar İskenderiye Kıpti Kilisesi patriği tarafından atanmıştır. Ancak Etiyopya Kilisesi, İskenderiye Patrikliği ile çok yakın ilişkide bulunmuş olsa da tamamen kendine ait ibadet geleneği, monastik hayatı, kilise müziği, dini eğitimi ve geleneği olan bir kilisedir.⁹ Bütün bu özellikler, Etiyopya Kilisesinin kendine özgü doğu Hristiyan kimliğini ve teolojik temelde de diğer doğu Hristiyan Kiliselerinden farkını ortaya koymuştur.

Etiyopya’da geleneksel dinlerin yaygın olmasına rağmen başta St. Frumenius ve sonraki yüzyılda Bizans topraklarından kovulan Suriye menşeli dokuz Hristiyan Aziz’in büyük misyon faaliyetiyle Hristiyan inancı bu topraklarda yayılmaya başlamıştır. Etiyopya Kralı’nın güvenini kazanan St. Frumentius, onu ikna ederek ülke genelinde Hristiyanlığın merkezi din olmasını sağlamıştır.¹⁰ Etiyopya topraklarında Hristiyan inancının bu kadar hızlı yayılışı hiç şüphesiz misyon çabalarının yanında dönemin yönetimleri ile ilişkilerin son derece iyi kurulmasının bir sonucudur.¹¹ Diğer taraftan Etiyopya’da Hristiyanlığın Kadıköy Konsili (M.S. 451) sonrası İskenderiye Patrikliği’nin öncülüğünde ve aynı zamanda bu konsil kararlarına itiraz eden Suriyeli Azizlerin çabalarıyla yerleşmesi bu ülkede monofizit Hristiyan anlayışının temellenmesine yol açmıştır. Bu minval üzerine kurulan Etiyopya Kilisesi, Roma ve İstanbul Kiliselerini de karşısına almıştır.¹² Ülkeye gelen Suriyeli dokuz Aziz’in, monastik Hristiyan yaşamını teşviki ve Hristiyan dini literatürünü kadim Etiyopya lehçesi olan “Geez” diline tercümesiyle Hristiyan inancı bu bölgeye tamamen yerleşmiştir.¹³

Etiyopya’da Hristiyan inancının ilk asırlardaki bu yayılışı özellikle VII. yüzyıldan itibaren İslamiyet’in bölgede gelişimiyle hız kesmiştir. Bu dönemlerde artan İslam inancı ve var olan yerel paganist inanışlar Hristiyanlığı ve Etiyopya Kilisesini tehdit etmeye başladı. Nitekim Etiyopya Kilisesi tarihi süreçte en zor dönemlerini M.S. VII.-XIII. yüzyıllar arasında geçirmiştir. Bu dönemde Hristiyan

⁹ J. Abbink, *A Bibliography on Christianity in Ethiopia*, Leiden 2003, s. 1.

¹⁰ Yolande Mara, *The Church of Ethiopia: The National Church in the Making*, Asmara 1972, s. 12-14; Dale H. Moore, “Christianity in Ethiopia”, *Church History*, Vol: V, Cambridge University Press, 1936, s. 275.

¹¹ Abbink, *A Bibliography on Christianity in Ethiopia*, s. 2.

¹² Patterson, “The Ethiopian Church”, s. 462.

¹³ Roberson, *The Church of Eastern Christians*, s. 12.

halk, ülkenin yüksek plato ve dağlık yerlerine çekilmiş ve kendine özgü monastik geleneğini devam ettirmiştir.¹⁴ Bunun yanında Etiyopya Kilisesi, bağlı olduğu İskenderiye Patrikliğinin gelenek ve kuralları çerçevesinde başpiskoposun Mısırlı piskoposlardan seçilecek olması gibi bir takım yeniliklerin yapılması baskısıyla da karşılaştı. Filhakika her iki kilise arasında süregelen anlaşmazlıklar ortaya çıkmış olsa da bu durumlarda daima İskenderiye Patrikliğinin istekleri gerçekleşmekteydi.¹⁵

Etiyopya Kilisesi XV. Yüzyıldan itibaren ciddi bir şekilde Katolik Hristiyanlık tarafından tehdit edilmeye başlamıştır. Bunun nedeni Etiyopya kralının Müslümanlara karşı Katolik Portekizlilerden yardım istemesiydi.¹⁶ Portekizli Cizvit misyonerlerinin Etiyopya'yı Müslüman baskılarından kurtarmayı vadetmesi, İskenderiye Patrikliği ve Etiyopya Kilisesini karşı karşıya getirmiş, beraberinde iki kilise arasında husumete de yol açmıştır. Zira İskenderiye Patrikliğinin Müslüman yönetim altında bulunması onu zor bir duruma sokmaktaydı. Nitekim bu dönemlerde Roma Katolik Kilisesine bağlı Cizvit papazlar ülkedeki Hristiyan toplumu Katolikleştirme faaliyetlerine başlamış ve bunun neticesinde kısmen de olsa başarı sağlamıştır. Diğer yandan artan Katolik baskı aynı zamanda Etiyopya Kilisesi için de bir tehlike olmaktaydı. Netice itibarıyla Etiyopya'da görülen Cizvit Portekiz tehdidi XVII. Yüzyılın ortalarına doğru azalarak Etiyopya Kilisesinin yaşamış olduğu ağır sıkıntılar son bulmuştur.¹⁷ Günümüz Etiyopya Katolik Kilisesinin teşkili bu dönemlere rastlamaktadır.

Etiyopya Kilisesi, teolojik yapılanmada İskenderiye Kilisesinin çizgisinde gelişse de inanç, dogma, ibadet ve kilise hayatında kendine özgü karakteri oluşturabilmiş bir kilisedir. Bu çerçevede apostolik iddiasındaki kilisenin temel Hristiyan esaslarına ve ibadet geleneğine bakışına değinmek gerekmektedir.

1. İnanç ve Dogmalar

Etiyopya Kilisesi, kendisini İsa Mesih'in kurduğu, bir, kutsal, evrensel ve apostolik bir kilise olarak tanımlar. Etiyopya Kilisesi, dogma ve doktrinde İskenderiye Kıpti Kilisesinin öğretilerine sadakatle

¹⁴ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 174.

¹⁵ Mara, *The Church of Ethiopia: The National Church in the Making*, s. 15.

¹⁶ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi* s. 175.

¹⁷ Mara *The Church of Ethiopia: The National Church in the Making*, s. 18-19.

bağlı kalmıştır. Temel inanç esasları, monofizitizm, kilise hiyerarşisi, dinsel edebiyatı, litürjisi ve manastır kurallarında kipti geleneğe tabidir. Bunun yanında pagan kültürü ve bir kısım Yahudi şeriatının uygulamalarıyla Etiyopya Kilisesi tümüyle kendine özgü özelliklere sahiptir.

Etiyopya Kilisesi, diğer ayrılmış doğu kiliseleri gibi monofizit anlayışa sahiptir. Bu konumunu net bir şekilde ifade etmek için “Twehedo” tabirini kullanmaktadır. Bu tabirle Etiyopya Kilisesi, kaynağını Grek anlayışına, ritüeline ve litürjisine dayandıran doğu kiliselerinden ayrılmaktadır. “Twehedo” tabiri, Etiyopya yerel lehçesinde İsa’da insani ve tanrısal tabiatın birbirine karışmaz ve aynı zamanda ayrılmaz yapıda bir arada olduğunu ifade etmektedir.¹⁸ “Twehedo” tabiri, 1855’de Etiyopya Kilisesi içerisinde teolojik bir tartışma sonucunda imparatorun da katkısıyla (baskısıyla) doktrin olarak kabul edilir.¹⁹ Etiyopya Kilisesi ilk üç ekümenik konsil kararlarını tanrı ve dogmalarını bunlar üzerinde bina eder. Hristiyan Kiliselerinin bütününde olduğu gibi Etiyopya Kilisesinin temel inanç esaslarını da I. İznik Konsili (M.S. 325)’ndeki kararlar teşkil etmektedir.

Etiyopya Kilisesi, Ortodoks geleneğe ait olduğunu vurgulayarak Ortodoks dogmayı aynen kabul eder. Ortodoks gelenekte temel Hristiyan inanç esasları şu şekilde kabul edilmektedir. “Biz, her şeyin sahibi olan, yeri, göğü, görünen ve görünmeyen bütün şeylerin yaratıcısı Baba Tanrı’ya, tüm zamanlardan önce Baba Tanrı’ya ait olan, Baba’dan doğmuş, Baba ile birlikte biricik varlık olan, ışığın ışığı, gerçekliği gerçeği, yaratılmamış, bizim için, bizim kurtuluşumuz için gökten gelmiş, Kutsal Ruh ve bakire Meryem vasıtasıyla insanlığa bürünmüş olan ve çarmıha gerilmiş, gömülmüş ve tekrar dirilmiş, göğe çıkmış ve Baba’nın sağ tarafında oturan ve Krallığı hiçbir zaman bitmeyecek olan İsa Mesih’e inanırız.”²⁰

¹⁸ Getatchew Haile, “*Ethiopian Church*”, Encyclopedia of Religions, ed. M. Eliade, New York 1986, Vol: V, s. 2859.

¹⁹ Sergew Habele Selassie, *The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life*, Addis Ababa 1970, www.ethiopianorthodox.org

²⁰ Demetrios, J. Constantelos, *Understanding The Greek Orthodox Church*, Massachusetts 1998, s. 43.

Kutsal Üçlü (Trinite)

Etiyopya Kilisesi Tanrı'yı, başlangıcı ve sonu olmayan, her şeyin yaratıcısı ve her şeyin kaynağı olarak kabul eder. Tanrı üçlü içinde birdir, üç, birin içindedir, üç ismin özü birdir dolayısıyla üç şahıs bir özü teşkil eder.²¹ Tanrı ezeli anlamda hem Baba hem Oğul hem de Kutsal Ruh'tur. Tanrı ezelde, zamanın ötesinde birdir, bu ezeldeki bir, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur. Bir'in ikiden ve ikinin üçten önceliği yoktur. Baba, ezelde Oğul'u ile Oğul, Baba ile evren yaratılmadan önce birliktedir. Kutsal üçlü, bir tanrı, bir krallık ve bir güçtür.²²

a) Tanrı (Baba)

Ortodoks dogma anlayışında "Baba" her şeyin hakimi ve yaratıcısı, "İsa Mesih" ise onun biricik oğlu ve ışığın ışığıdır. Bu bağlamda Ortodoks teolojisi Tanrı'yı her şeyin yaratıcısı ve tek hakimi olmasıyla birlikte alemin içinde (mündemiç) olduğunu da öngörür. Ortodoks dogmaya göre Tanrı, Baba, ebedi, yeri ve göğü yaratan, her şeye kadir olan, her şeyi bilen, hayatı ihsan edendir. Bununla birlikte Tanrı, yarattığı şeylerin içinde, varlığını yarattığı her şeyde sürdüren, her yerde hazır olan biridir.²³ Yine Tanrı (Baba), her türlü kusur ve eksiklikten münezzeh, mükemmel, yaşayan, gerçek güzelliğin sahibi, dinamik ve en iyidir.²⁴ Tanrı (Baba), Ortodoks geleneğin teslis anlayışında ilk olan, diğer ikisinin sebebi, her prensibin kaynağıdır.²⁵

b) İsa (Oğul)

Hristiyan temel iman esaslarında Tanrı'nın biricik oğlu ve Tanrı'dan Tanrı, ışıktan ışık olarak nitelendirilen İsa (Oğul), teslisin ikinci unsurunu teşkil etmektedir. Hristiyanlıkta, İsa'nın cevher bakımından Baba (Tanrı) ile aynı tabiattan ve ezeli olarak Tanrı'dan sudur ettiğine iman söz konusudur. Yine Hristiyan iman vurgusunda İsa (Oğul), yaratılışa ait unsur olma bakımından kelam (Logos), kurtarıcılık ve yargılayıcı özellikleri yönünden de Mesih'tir.²⁶

²¹ Sergew Habele Selassie, *The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life*, www.ethiopianorthodox.org

²² www.ethiopianorthodox.org

²³ Timothy Ware, *The Orthodox Church*, London 1964, s. 208-209.

²⁴ Vladimir Lossky, *Orthodox Theology: An Introduction*, New Jersey 1978, s. 31.

²⁵ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, New York 1979, s. 39.

²⁶ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İstanbul 2006, s. 67-68.

Ortodoks teolojide İsa (Oğul), kemale erişmiş bir Tanrı ve aynı zamanda mükemmel bir insandır. O, Tanrı'nın (Baba) kendi suretinde yarattığı tek bir şahıstaki tenleşmiş bir kelam ve ete kemiğe bürünmüş biricik oğludur.²⁷ Oğul İsa, Tanrı'nın ezeli mesajının insan haline gelmiş, hayat bulan bir tezahürü olarak görülür.²⁸ Ayrıca İsa, Ortodokslukta dogma olduğu gibi hayatın da ta kendisidir.²⁹ Ortodoks dogma, Baba ile aynı özü paylaşan, yaratılmamış ve yalnızca Baba'ya ait olan İsa'ya inanmaktadır.³⁰ Etiyopya Kilisesi, Ortodoks dogmayı aynen kabul etmekte ve Oğul İsa'nın temel görevinin insanlığı kurtarmak olduğuna inanmaktadır. Buna göre Tanrı (Baba), insanlığın kurtuluşu için Oğul İsa olarak tenleşmiştir. Bu bedenleşme, Tanrı'nın (Baba) kendi suretinde yarattığı, mükemmelliği gösteren insanoğlunu sevmesindendir. Bakire Meryem'in rahminde olgunlaşan Oğul, normal bir insan gibi şekil almış ve mükemmel bir yapıda dünyaya gelmiştir.³¹

Etiyopya Kilisesi, diğer monofizit kiliselerde de olduğu gibi İsa'nın tek bir şahsa sahip olduğunu vurgular. İsa'daki tek tabiat, Tanrısal ve insani yönün tek bir bedende, tek bir insanda olduğunu ifade eder. Bununla birlikte her ne kadar insan olmada zafiyet görülse de Oğul bedenleşmiş Tanrı'dır.³²

c) Kutsal Ruh

Hristiyan inancında teslisin üçüncü unsuru Kutsal Ruh, peygamberler aracılığıyla konuşan ve tanrısal inayeti bahşedendir. Kutsal Ruh, insana yönelik tanrısal iradenin açılımında etkin ilahi güçtür. Bu bağlamda Oğul'un bedenleşmesi ya da bütün peygamberler aracılığıyla insanlara iletilen ilahi buyruklar Kutsal Ruh'un ilhamıyla alınmıştır. O, Hristiyan konsillerinde egemen ve inananlar topluluğundan oluşan kilisenin yönlendiricisidir.³³ Ortodoks Kilisesi, Kutsal Ruh'u, Baba ve Oğul'dan farklı, ezeli ve ebedi, aynı cevherden, aynı şekilde eşit ve tanrısal kişilik olarak görmektedir. Kutsal Ruh,

²⁷ Lossky, *Orthodox Theology: An Introduction*, s. 90-95.

²⁸ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, s. 13.

²⁹ Sergius Bulgakov, *The Orthodox Church*, London 1935, s. 121.

³⁰ Constatelos, *Understanding The Greek Orthodox Church*, s. 54.

³¹ www.ethiopianorthodox.org

³² www.ethiopianorthodox.org

³³ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 79.

insanlara Oğul'u gösterdiği gibi İsa'da Kutsal Ruh'u insanların üzerine göndermektedir.³⁴

2. İbadet Hayatı, Ayinler ve Gelenek

A) İbadet Hayatı

Etiyopya Kilisesi, ibadet geleneğinde eski Geez dilini kullanmaktadır. Nitekim ilk dönem litürji ve monastik literatür Geez diline dönüştürülmüştü. Bu nedenle din görevlileri kiliseye kabul edilene kadar sıkı ve zahmetli bir eğitim sürecinden geçmektedir. Kilise düzeni ve fıkıh, temelde İskenderiye Kıpti Kilisesinden aynen alınmış olmasına rağmen bazı ilaveler yapılmıştır.

M.S. XII. yüzyıldan itibaren Etiyopya ülkesinin tamamına yayılan Hristiyan inancı, Yahudiliğin bazı şeriat kuralları ile birlikte kabul görmüştür. Bu ülkede Hristiyanlar arasında Yahudi şeriatının uygulanmasında ve benimsenmesinde ilk yüzyıllardan beri özellikle kuzey bölgelere yerleşen "Falaşa" adı verilen Yahudi topluluklarının büyük desteği olmuştur. Tarih boyunca Yahudi Falaşa topluluğu ile iyi ilişkiler kuran Etiyopya Kilisesi, aynı zamanda ibadet hayatında onlarla aynı dili kullanmaktadır.³⁵ Bunun da ötesinde Etiyopya Kilisesi ile Falaşalar arasındaki ortak noktalardan biri de din görevlilerinin aynı unvanlara sahip olmasıdır.³⁶ "Falaşalar", kendilerinin Kral Süleyman zamanından itibaren bu bölgelerde ikamet eden inanırlar olarak görmektedirler.

Etiyopya Kilisesi, cumartesi günü Sebt kurallarını yerine getirmede, erkek çocukların sünnet olma geleneğinde, bazı yiyecek ve içeceklerin temiz sayılmaması hususunda Yahudi şeriatına bağlıdır. Yine domuz etinin haram kılınması, hayvanların uygun bir şekilde boğazlanması, etli yiyeceklerle birlikte süt ve diğer hayvansal ürünlerin birlikte bulunmaması kurallarında dikkatli davranmaktadır. Ayrıca kiliselerde erkek ve kadınların ayrı olarak, kadınların sağ, erkeklerin sol tarafta yer alması, kadınların kilise içerisinde başları-

³⁴ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, s. 36-41.

³⁵ Richard Pankhurst, *"The Falashas, or Judaic Ethiopians, in Their Christian Ethiopian Setting"*, African Affairs, Vol: 91, Oxford University Press, 1992, s. 572.

³⁶ Pankhurst, *"The Falashas, or Judaic Ethiopians, in Their Christian Ethiopian Setting"*, s. 575.

nın örtülmesi, kadın ve erkeklerin kiliseye birlikte girmemesi hususunda Yahudi kurallarını tatbik etmektedir.³⁷ Kiliselerde ibadet esnasında Eski Ahit'ten pasajlar okunarak Falaşalarla birlikte yaşama geleneğine vurgu yapılır.³⁸

Etiyopya Kilisesinde dindarlığa, din adamlarına ve dini ibadetlere azami derecede ehemmiyet verilmektedir. Dindarlığın bir ölçüsü olarak genç kızlar alınlarına haç biçiminde dövme yaptırmaktadır.³⁹ Öyle ki, kalabalık dini ayinler ve sayısı yılda iki yüz elli günü bulan oruç ibadeti icra edilmektedir. Oruç ibadetinde et yenilmez, hayvansal ürünlere el sürülmez, günahlardan arınmak için oruç günleri bir fırsat olarak değerlendirilir. Cumartesi, Pazar dışında oruç tutulan günlerde öğleden sonra saat üç'e kadar hiçbir yiyeceğe yaklaşılmaz. Etiyopya Kilisesinde oruç ibadeti belirli bir takvim programında takip edilir: Buna göre Paskalya ve Pentekost zamanının arasında kalan elli günlük devrenin dışında tüm Çarşamba ve Cuma günleri oruç tutulur. 15 Kasım-28 Aralık advent devresinde, Krismas (Noel) ve Epifani arefesi bir günlük oruç, Lent döneminden önceki üç gün, Paskalyadan önce elli altı günlük dönemlerde Etiyopya Kilisesinin takvimine göre oruç tutulmaktadır. Tabii ki, bu oruçlar genelde perhiz biçimindedir.⁴⁰

Etiyopya Kilisesinde Noel, kullanılan takvime göre 7 Ocak'ta kutlanır. Ortodoks Kiliselerinde bu tarih Epifani ile aynı gün olan 6 Ocak'a denk gelmekteydi. Paskalyaya hazırlık devresi olan Lent, günahların bağışlanması, pişmanlık ve tövbe dönemidir. Bu dönemde elli altı günlük bir zaman zarfında oruçlar tutulur ve günahlardan arınmak için dualar edilir. Günde sadece bir defa yiyecek olarak ekmek, su ve tuz kullanılır, her türlü et ve günlük ürünlerden uzak durulur. Paskalya, Grek litürjisi kullanan Ortodoks Kiliselerinde olduğu gibi Etiyopya Kilisesi tarafından da bayramların bayramı şeklinde kutlanır. Zira Paskalya Etiyopya Kilisesi için yıl içerisindeki en büyük bayramdır. Paskalya gününde kiliseler, buhur kokuları ve rengârenk ışıklarla donatılır. Kilise görevlileri süslenir, davullar çalar, insanlar alkış tutarak İsa Mesih'in yeniden dirilişi ve

³⁷ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 179; Pankhurst, s.574-575.

³⁸ Pankhurst, *"The Falashas, or Judaic Ethiopians, in Their Christian Ethiopian Setting"*, s.573.

³⁹ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 181.

⁴⁰ www.ethiopianorthodox.org

sonrasındaki olaylar hatırlanır.⁴¹ Bu kutlamalardan bazıları Yahudi inancını benimsemiş olmalarına rağmen aynı ülkede yaşayan Falaşalar tarafından da icra edilmektedir.⁴²

B) Ayinler (Kilise Gizemleri)

Etiyopya Kilisesi, Katolik ve Ortodoks Kiliselerinde olduğu gibi yedi sakramenti kabul etmektedir. Bunlar; Vaftiz, Evharistiya, Konfirmasyon, Günah İtirafı, Son Yağlama, Rahip Takdisi ve Evlilik. Bunlardan ilk dördü bütün inanırlar için bireysel anlamda zorunlu sakramentlerdir. Rahip takdisi ve Evlenme kilise tarafından önemsenmekte, evlilik sakramenti neslin korunması, diğeri ise kilise teşkilatındaki disiplin ve kilise servislerinin devamı açısından ayrı bir değere sahiptir.⁴³

a) Vaftiz

Vaftiz, bütün Hristiyan Kiliselerinde dine giriş sakramenti olarak kabul edilir. Her doğan insan ya da Hristiyan inancına sonradan girenler için uygulanması gereken kutsal bir törendir. Vaftiz, Hristiyan kutsal kitabı Yeni Ahit'te Kutsal Ruh ile yeniden doğumu simgeler.⁴⁴ Etiyopya Kilisesinde, yeni doğmuş ve kiliseye üyeliği kabul edilen bir aday, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un isimleri zikredilerek üç defa suya batırılarak vaftiz edilir.⁴⁵ Böylece aday Hristiyanlığa girmiş ve Etiyopya Kilisesinin bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Yeni doğmuş erkek bebek kırk, kız ise seksen gün içerisinde vaftiz edilir. Eğer bebekler hastalıklı ya da sağlık durumu elvermezse sonradan mazeret bittiği an vaftiz uygulanır. Vaftiz edilen aday kilise görevlileri tarafından yakınlarına ilan edilir ve dini geleneğe uygun adlar verilir.⁴⁶ Etiyopya Kilisesi, vaftiz sakramentinde diğer Hristiyan Kiliselerinde olduğu gibi Yeni Ahit'i temel almaktadır.⁴⁷

⁴¹ www.ethiopianorthodox.org

⁴² Pankhurst, "The Falashas, or Judaic Ethiopians, in Their Christian Ethiopian Setting", s.575.

⁴³ Marcos Daoud, *The Orthodox Church Sacraments*, Addis Ababa 1952, www.ethiopianorthodox.org

⁴⁴ Bkz. Yuhanna, III/5.

⁴⁵ Daoud, *The Orthodox Church Sacraments*, www.ethiopianorthodox.org

⁴⁶ Getnet Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", *Asian and African Studies*, Vol: 7, 1998, s. 87.

⁴⁷ Bkz. Matta, XXVIII/19. Havarilerin İşleri, II/38. X/48.

b) Evharistiya

Evharistiya, Hristiyan Kilisesinde İsa Mesih'e katılmayı ya da onunla gizemli bir şekilde birleşmeyi ifade eder. Bu tören hemen hemen bütün Hristiyan Kiliselerinde Pazar günü yapılmaktadır.⁴⁸ Ortodoks Kiliselerinin tamamı tarafından en çok önemsenen sakramenttir. Ekmek Şarap ayini olarak isimlendirilen Evharistiyanın dini temeli Yeni Ahit'te İsa Mesih'in "ekmeği bölerek bu benim etim, kâsedeki şaraba da bu benim kanımdır" deyişine dayandırılmaktadır.⁴⁹ Ekmek şarap ayini aynı zamanda İsa Mesih'in çarmıh hadisesi ile ilişkilendirilir ve onun kendisini kurban olarak sunma ayini şeklinde de anılır.⁵⁰ Bu ayinin en önemli özelliği kilise görevlileri ile birlikte İsa Mesih'in cemaati olarak adlandırılan topluluğun hazır bulunmasıyla icra edilmesidir.

Etiyopya Kilisesinde de Evharistiya ayini din görevlileri ve Hristiyan inanırlar tarafından topluca yapılır. Kilise görevlisi ekmek ve şarabı kutsayarak onun ete ve kana dönüştüğünün temsilini yapar. Ayin esnasında kullanılan malzemeler kilisenin içerisinde ya da yakınında bulunan ayrı bir odada hazırlanır. Bunlar, İsa'nın kanını simgeleyen şarabın yapılması için kullanılan kurutulmuş üzüm ve etini sembolize eden ekmek parçacıklarının ibadet sırasında hazır hale getirilmesi içindir. Kilise çanının çalmasıyla cemaat toplu halde ayin sürecinde secdeye kapanır. Bu esnada topluca Kutsal Kitaptan pasajlar okunur ve dua edilir.⁵¹

c) Günah İtirafı

Hristiyanlıkta herhangi bir kişinin kilise görevlisi karşısında günahını itiraf etmesi ve kilise görevlisinin de ona öğüt vererek Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına günahlarını bağışlamasına günah itirafı ya da tövbe denmektedir. Bu ayin, ikinci vaftiz olarak değerlendirilmesinden dolayı vaftiz ile doğrudan ilişkilendirilir. Nitekim Ortodoks Kilisesi tövbeyi ikinci bir vaftiz olarak görür. Ortodokslar, günah itirafı için özel bölmelerden oluşan yerlerden ziyade ikonaların önlerinde yapmayı daha uygun bulmaktadırlar.⁵²

⁴⁸ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 143-145.

⁴⁹ Bkz. Matta, XXVI/26-28, Luka, XXII/15-20, Yuhanna, VI/13-17.

⁵⁰ Timothy Ware, *The Orthodox Church*, s. 286.

⁵¹ Tamene, *Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy*, s. 101.

⁵² Timothy Ware, *The Orthodox Church*, s. 288.

Etiyopya Kilisesinde günah itirafında bulunacak bir kimse, din görevlisinin önüne gelerek günahlarını itiraf eder ve ondan bağışlanma diler. Görevli itirafta bulunanın sol eline kutsal kitabı, sağ eline de kutsal haçı vererek tüm kalbiyle bağışlanma dilemesini, dua ve ilahiler zikretmesini teşvik ederek pişmanlık göstermesini ister. Samimi anlamda tövbe eden kişinin günahlarının böylece bağışlanmış olacağına inanılır.⁵³

d) Son Yağlama

Hristiyan inancına göre İsa Mesih'in bir yönü de şifa dağıtıcı olmasıdır. Zira İsa Mesih, etrafındaki pek çok kimseleri sağlığına kavuşturmuş, kötürümleri iyileştirmiş ve onlara hayat bahşetmiştir. Bu durumda hasta yatağında ölüm bekleyen insanlara yardımda bulunmayı, onlara kutsal yağ ile yağlayarak imanlarını pekiştirmeyi emretmiştir. Kilise görevlileri bu sebeple hasta olan kimseleri kutsal kitapta söylenilen şekliyle yağlarlar. Bu ölüm esnasında insanların kutsal yağla teselli bulması ve günahlarının bağışlanmasının beklenmesidir. Ortodoks Kilisesi, hastanın yağlanması olayında uygun olan her anı ayin için yeterli görmektedir. Bu ayin Etiyopya Kilisesinde hastanın durumuna göre kilisede ya da evde de icra edilir. Kilise görevlisi ölüm döşeğindeki hastanın ruhunu rahat teslim etmesi için telkinde ve kutsal yağla rahatlatma işlevinde bulunur.⁵⁴

e) Rahip Takdisi

Kilise teşkilatında görev alacak veya bir üst aşamaya geçecek görevliler için düzenlenen törendir. Etiyopya Kilisesinde icra edilen rahip takdisi ayininde kilise işlerinde taltif edilecek aday üst rütbedeki bir görevlinin eşliğinde takdis edilerek bir üst aşamaya geçirilmektedir.⁵⁵

f) Nikâh

Hristiyan inancına göre evlilik, yalnızca iki insanın bir arada yaşaması değil, Âdem ile Havva'nın Tanrı tarafından kutsanmasına dayalı bir geleneğin yaşatılmasıdır. Bu bağlamda bu kutsal eylemin

⁵³ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 101.

⁵⁴ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 102.

⁵⁵ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 102.

başlangıcı olan nikâhın, din görevlisinin gözetiminde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁵⁶ Ortodoks Kilise geleneğinde evlilik, kutsal litürjinin kilisede oluşturduğu bir bütünlük ve evlenen çiftin tek bir beden olmaları anlamını taşımaktadır.⁵⁷ Etiyopya Kilisesi de evlilik ayinini son derece önemsemekte, İsa Mesih'in kilisesinin birleşmesini simgelediğini ve evlenen çiftin tek bir bedeni oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede evlenen çiftler kilisede rahip eşliğinde kutsanarak kutsal haç'ın altında evliliğe adım atmaktadır. Boşanma hadisesi hoş karşılanmaz, evli çiftlerden birinin ölümü durumunda yeniden nikâha izin verilmektedir.⁵⁸

g) Konfirmasyon

Hristiyan geleneğinde vaftiz olduktan sonra, kişinin Kutsal Ruh'un inayetini kazanması ve vaftizle alınan nurun tamamlanması amacıyla yapılmaktadır. Bu ayinde özel hazırlanan bir yağla kişinin alnı ve diğer bazı uzuvları mesh edilir. Konfirmasyon özellikle Doğu Kiliselerinde vaftizden hemen sonra icra edilmektedir.⁵⁹ Etiyopya Kilisesi, diğer Doğu Kiliselerinde olduğu gibi konfirmasyonu vaftiz ayininin hemen arkasına uygulamaktadır.⁶⁰

3. Kilise Organizasyonu ve Eğitimi

A) Hiyerarşi ve Organizasyon

Etiyopya Kilisesi 1959 yılındaki bağımsızlığına kadar İskenderiye Patrikliğinin atadığı başpiskopos tarafından yönetilmiştir. Kilisenin ilk başpiskoposu olarak St. Frumendius'u kabul ederler. XX. yüzyılla birlikte Etiyopya Kilisesinin kendi başpiskoposunu seçme istekleri İskenderiye Patrikliğine ulaştırılmış ve yapılan üst düzey temasların sonucunda önce otonomluk daha sonra da 1959'da tam bağımsız bir kilise haline gelmiştir.⁶¹

Etiyopya Kilisesi, bağımsızlık öncesi dönemlerde şartlara göre farklı kilise organizasyonlarına gitmiştir. İlk yüzyıllardan itibaren

⁵⁶ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 148.

⁵⁷ Timothy Ware, *The Orthodox Church*, s. 295.

⁵⁸ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 102.

⁵⁹ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 146.

⁶⁰ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 101.

⁶¹ Sergew Habele Selassie, *The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life*, www.ethiopianorthodox.org, Ayrıca, Etiyopya Kilisesinin bağımsızlık çabaları ve müzakereleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yolande Mara, *The Church of Ethiopia: The National Church in the Making*, Asmara 1972.

Hristiyanlığın Etiyopya'da yayılmasıyla birlikte kilise organizasyonu açısından dört piskoposluk bölgesi oluşturulmuştur. Bunların merkezi ve başı olarak "Axum" bölgesinde başpiskoposluk kurulmuştur. "Axum"dan sonra ikinci sırada, Etiyopya'ya Hristiyanlığın ilk girdiği yer olan "Adulis" adlı bölge gelmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, başpiskoposluk dâhil bu dört piskoposluklarda Mısır menşeli piskoposların görevlendirilmesidir.⁶² Mısırlı olma şartının hukuken temellendirilmesi için de bütün Hristiyan Kiliselerince bağlayıcılığı olan I. İznik Konsil (M.S. 325) kararlarında Etiyopyalıların dışlandırılmış olmasıdır. Bu duruma Etiyopyalı Hristiyanların karşı olmasına rağmen bağımsızlık teşebbüslerine kadar ses çıkarılmamıştır.

Etiyopya Kilisesinde üst makamlarda kilise görevleri üstlenmek için imparatorluk onayının zorunluluğu söz konusudur. Bu bağlamda Etiyopya geleneğinde imparatorluk ve kilise, iktidar ve otoritenin olduğu kadar milli kültürün de gerçek kaynağını teşkil etmektedir. Etiyopya Kilisesi, kendine ait kilise görevlileri açısından ülkede sayısal olarak en fazla meslek grubuna sahiptir. Bu durum ülkeyi ziyarete gelen yabancılar tarafından da dile getirilmiş ve Afrika kıtasının en çok kiliseye sahip devleti şeklinde de değerlendirilmelere yol açmıştır.⁶³

Etiyopya Kilisesinde başpiskoposluk makamına "Abun" unvanı verilmektedir. Bu unvan Etiyopya Kilise hiyerarşisinde en yüksek makamı ifade etmektedir. Ülkedeki bütün dini organizasyonların icrasında, kilise ve din adamlarının takdisinde bulunan makamdır.⁶⁴ Kilisenin en yüksek karar organı ve başpiskopos ve piskoposlardan oluşan "Kutsal Sinod"dur. Başpiskoposluktan sonra manastırların yöneticisi olan "Ecage" unvanlı piskopos gelmektedir. Etiyopya'da manastır hayatı ve geleneği ilk yüzyıllardan beri geldiği için Hristiyan toplum içerisinde manastırlar önemli bir yere sahiptir. Hiyerarşi, bölge piskoposları ve diğer yerleşim birimlerinin yapısına göre görevli piskoposlar olarak devam etmektedir.⁶⁵

⁶² Sergew Habele Selassie, "The Establishment of the Ethiopian Church", *The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life*, Addis Ababa 1970, www.ethiopianorthodox.org

⁶³ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 180.

⁶⁴ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 96.

⁶⁵ Tamene, "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", s. 96-97.

B) Eğitim

Etiyopya Kilisesinin ilk yüzyıllardan itibaren geleneksel dini eğitimi, kutsal kitap yorumu, kilise babalarının ve keşişlerinin öğretileri, kilise müziği ve ilahileri çerçevesinde sürmektedir. Etiyopya’da monastik geleneğin temelini çok erken süreçte atılması, Etiyopya kültüründe kilise ve manastırlara birbirlerini tamamlayan iki unsur görünümü kazandırmıştır. Nitekim ilk dönemlerden itibaren her Etiyopyalının evi bir kilise ve manastır gibi görev üstlenmiştir. Bu geleneğin oluşmasında hiç şüphesiz VI. Yüzyıl’daki Suriyeli Dokuz Aziz’in çabaları bulunmaktadır.

Eğitim düzeyleri oldukça yüksek keşişlerin çalışmaları neticesinde Koptça, Grekçe ve Süryaniceden eski Geez diline çevrilen eserlerden bir dini literatür oluşmuştur. İskenderiye Patrikliğinin öncülüğünde gelişen kutsal kilise yazıları, Kilise babalarından İskenderiyeli Cyrill ve Kıbrıslı Epiphanius’un öğretileri buraya getirilmiştir. Bu bağlamda Etiyopya’da Hristiyan monastik gelenek iki önemli bölgede kök salmıştı. Bu bölgelerde, geleneksel Hristiyan keşiş hayatı taraftar toplayarak Etiyopya’ya özgü bir Hristiyan mistisizmini meydana getirdi.⁶⁶ Bu mistik merkezler Etiyopya Kilisesince dini eğitim ve kültür merkezleri olarak da çeşitli faaliyetler gösterdi. Ülkenin taşra bölgelerinde de kilise öncülüğünde çocukların eğitimi ve Hristiyan geleneğin öğretimi amacıyla okullar açıldı. Bu okullarda monastik öğretilerin rehberliğinde çocuklara normal eğitimin yanında Hristiyan ibadet hayatının kuralları ve ahlaki eğitimler düzenli şekilde verilmekteydi.⁶⁷

Günümüzde Etiyopya Kilisesi din adamlarını yetiştirmek ve aynı zamanda din eğitimi vermek amacıyla St. Paul Teoloji Kolejini oluşturmuştur. Bununla birlikte ülkenin değişik yerlerinde din adamları için eğitim merkezleri de teşkil edilmiştir. Ayrıca her kilise bölgesinde dini eğitim veren Pazar Okul Programları ve sosyal hayatta daha çok etkinliklerde yer almak maksadıyla topluma hizmet organizasyonları da bulunmaktadır.⁶⁸ Diğer taraftan yüksek din eği-

⁶⁶ Mara, *The Church of Ethiopia: The National Church in the Making*, s. 17.

⁶⁷ Taddesa Tamarat, “A Period of Conflict (AD. 700-1200)”, *The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life*, Addis Ababa 1970, www.ethiopianorthodox.org

⁶⁸ Roberson, *The Church of Eastern Christians*, s. 13.

timi yapılması için başkentteki üniversitede teoloji fakültesi açılmıştır. Ülkedeki iç karışıklıklarda kapanmış olsa da daha sonra tekrar işlevini yapmaya devam etmiştir.

C) Gelenek

Etiyopya Kilisesinin günümüze kadar ulaşmasında erken dönemlerden beri gelen güçlü bir gelenek anlayışı bulunmaktadır. Nitekim bu gelenek sayesinde Etiyopya Kilise kültürünü ayakta tutan ve farklı kılan dayanaklar mevcuttur. Bu farklılıkları gösteren, onu diğerlerinden ayıran yönlerden biri de kendine özgü kilise müziğidir. Bu müziğin ortaya çıkması, M.S. VI. yüzyıl'da bir kilise görevlisi tarafından cennette melekler korosunca icra edilen musikin aynen uygulanmasına dayandırılır. Bu tarihten itibaren Etiyopya kilise müziği gelişme göstererek kendine has bir tarz oluşturmuştur.⁶⁹ Etiyopya Kilisesinin ayırt edici yanlarından biri de din görevlilerinin dini ayinlerde eski gelenekleri temsil eden kıyafetler giymesidir. Kilisenin icra ettiği ayinlerde görevliler zengin biçimde işlenmiş klasik giysiler, renkli tören şemsiyeleri, altın ya da gümüş haçlar, mücevher kakmalı dini semboller, tef, asa, buhurdanlıklar kullanılır. Bununla birlikte kilise görevlilerinin günlük normal giysileri ve türbanları beyaz renkli, omuzluklarında da yine beyaz renkli işlemeler bulunur. Buna karşılık, piskoposların giysileri Kıptilerde olduğu gibi siyah olmakla birlikte ayin esnasında altından haç işlemeli beyaz türban yer alır.⁷⁰

Sonuç

Afrika kıtasında kadim bir geleneğe sahip Etiyopya, dini tarihinde daha çok Hristiyanlıkla ilişkilendirilir. Başta Etiyopya Kilisesinin ilk başpiskoposu St. Frumendius ve sonraki dönemlerde manastır hayatının öncülüğünde Hristiyanlık bu topraklara temel atmıştır. Hristiyanlığın erken dönemlerindeki teolojik yapılanmalarda İskenderiye Patrikliğinin etki alanına giren Etiyopya Kilisesi, Kadıköy Konsil (M.S. 451) kararlarına karşı çıkarak monofizit anlayışı benimsemiştir. Her ne kadar teolojik yönden İskenderiye çizgisinde gelişse de Etiyopya Kilisesi kendine özgü bir takım geleneklerle de fark edilmiştir. Bunlar arasında erkek çocukların sünnet edilmesi, domuz etinin yasaklanması ve hayvanların uygun şekillerde boğazlanması gibi Yahudi şeriatının ön gördüğü bazı kurallar Etiyopya

⁶⁹ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 180.

⁷⁰ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 186.

Kilisesinin dini hayatında da yer almıştır. Ortaçağda Hristiyan Kiliselerinin büyük çaplı ayrılışlarından sonra kadim geleneklerini devam ettiren Etiyopya Kilisesi, doğu Hristiyanlığının dogmalarını bünyesinde barındırmıştır. Grek geleneği tarzında temellenen Ortodoks Kilise teolojisi ana hatlarıyla Etiyopya Kilisesi tarafından da kabul görmüştür. Bununla birlikte Ortodoks Kiliselerin birer milli kilise olmaları gerekçesiyle Etiyopya Kilisesinde de dini hayatta, litürjik takvimde, kilise gizemlerinde ve diğer tören ve kutlamalarda kadim geleneklere göre uygulamalar görülmüştür.

Etiyopya Kilisesi günümüzde ayrılmış doğu kiliseleri olarak isimlendirilen Hristiyan Kiliselerine dâhildir. Zikredilen kilise grubu içerisinde müntesipleri açısından en fazla nüfusa sahiptir. Etiyopya ülkesinde de Hristiyan ve diğer dini inançlar arasında ilk sırada yer almaktadır. 1959 yılından itibaren bağımsız, kendi başpiskoposluğu ve kutsal sinodu tarafından yönetilen Etiyopya Kilisesinin remi adı "Etiyopya Ortodoks Twehedo Kilisesi"dir.

Kaynakça

- Abbink, J; A Bibliography on Christianity in Ethiopia, Leiden 2003.
- Atiya, Aziz S. Doğu Hristiyanlığı Tarihi, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, İstanbul 2005.
- Bulgakov, Sergius The Orthodox Church, London 1935.
- Constantelos, Demetrios, J. Understanding The Greek Orthodox Church, Massachusetts 1998.
- Daoud, Marcos; The Orthodox Church Sacrements, Addis Ababa 1952, www.ethiopianorthodox.org
- Eusebius; The History of The Church from Christ to Constantine, Translated and Introduced by G. A. Williamson, New York 1965.
- Gündüz, Şinasi; Hristiyanlık, İstanbul 2006.
- Haile, Getatchew; "Ethiopian Church", Encyclopedia of Religions, Edit by Mircea Eliade, Vol: V, New York 1986.
- Lossky, Vladimir; Orthodox Theology: An Introduction, New Jersey 1978.
- Mara, Yolande; The Church of Ethiopia: The National Church in the Making, Asmara 1972.
- Moore, Dale H.; "Christianity in Ethiopia", Church History, Vol: V, Cambridge Univ. Press, 1936.
- Pankhurst, Richard; "The Falashas, or Judaic Ethiopians, in Their Christian Ethiopian Setting", African Affairs, Vol: 91, Oxford Univ. 1992.
- Patterson, Laurence Kent; "The Ethiopian Church", America, August 1935.
- Roberson, Ronald G.; The Church of Eastern Christians, Roma 1990.

- Selassie, Sergew Hable; The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life, Addis Ababa 1970, www.ethiopianorthodox.org
- Summary and Statistical Report of the 2007 Population and Hausing Census, Federal Democratic Republic of Ethiopia Population Census Comission, Addis Ababa, December 2008.
- Tamarat, Taddesa "A Period of Conflict (AD. 700-1200)", The Church of Ethiopia A Panorama of History and Spiritual Life, Addis Ababa 1970, www.ethiopianorthodox.org
- Tamene, Getnet "Features of Ethiopian Orthodox Church and the Clergy", Asian and African Studies, Vol: 7, 1998.
- Ware, Kallistos; The Orthodox Way, New York 1979.
- Ware, Timothy; The Orthodox Church, London 1964.

